

KULTURVÄRDEN

FÄRGSTARKT I LEJONKULAN

Konstscen för scenkonst

NJUTNING OCH LÄRDOM

Stilla liv i Botaniska trädgården

PÅ KUNGLIGT UPPDRAG

Från Tomarp till Indien

VÄRLDSARV I NY FÖRPACKNING

Resenärernas röda tråd

MED VARSAM HAND

Den nyfikna förvaltaren på Karlsborg

SKYDDAD VÄSTKUSTPÄRLA

Nu är Marstrand reserverat

K

Kallhamrad

KARAKTÄR

UTE OCH INNE

DET BRUKAR OFTA vara beteckningen på en trendlista, men i det här numret står det för att vi rör oss mellan utomhus- och inomhusmiljöer. Vi tittar in i trapphallen på Drottningholms slott där det vackra taket restaureras, tar oss in i Lejonkulan på Dramaten och beundrar de vackra väggarna, strosar i Botaniska trädgården vid Lunds universitet, lär oss en del om plåt och smide både ute och inne samt hälsar på hos kollegor i Karlsborg. Vi berättar om en europeisk världsarvsatsning inför sommaren och gläds med Marstrand som fått sitt naturreservat.

Sommaren känns lite långt bort i skrivande stund när ett snöoväder viner runt knutarna här på vårt nya kontor på Sankt Paulsgatan på Södermalm. Men inomhus är det varmt och vår nya generaldirektör Ingrid Eiken Holmgren är på plats. Vi passar på att önska henne välkommen och ställer några nyfikna frågor härintill. Nu är det bara värmen som saknas, men den kommer – var så säker på det!

Trevlig läsning!

MIA FERNLUND
chefredaktör

Drömmuppdraget lockade

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

Ingrid Eiken Holmgren är ny generaldirektör för Statens fastighetsverk. Hon kommer närmast från vd-posten på Mäklarsamfundet och har tidigare bland annat varit statssekreterare på Kulturdepartementet och ordförande för Hemnet.se

Vad var det som lockade dig till SFV?

– Svaret är enkelt – det är ett drömmuppdrag! Här ryms både vår samtid och vår historia på en och samma gång. Det känns både meningsfullt och roligt att få leda en verksamhet med så stor samhällsbetydelse. Våra kulturhistoriska byggnader och miljöer ska hållas levande och väcka stolthet hos allmänheten nu och i framtiden, det är vårt uppdrag.

Har du redan nu en vision för SFV framgent?

– Nej, men självklart vill jag att verksamheten ska utvecklas på ett hållbart, resurseffektivt och förtroendeingivande sätt där vi är konstruktiva och professionella – med en kompetens och serviceanda som väcker respekt. Det kan vi bara göra tillsammans.

Vad har du med dig för erfarenhet från tidigare arbetsplatser och hur ser dina kommande veckor ut?

– Jag har med mig kunskaper och erfarenheter från många olika verksamheter, och vet att vill man verkligen åstadkomma en förändring så måste man göra det tillsammans. Att vara tydlig och att skapa bra förutsättningar är viktigt men ska man skapa delaktighet och engagemang så är bra kommunikation det viktigaste verktyget. Nu närmast ser jag fram emot att lära känna verksamheten bättre och möta alla nya kollegor i Stockholm och runt om i landet.

KULTURVÄRDEN NUMMER 1, 2018

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. SFV:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med nio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Hanna Lindstedt Hallsten

Chefredaktör Mia Fernlund

Redaktionell produktion

Intellecta Corporate

Redaktör Johan Wickström

Art Director Sara Bidö

Korrektur Helena Walldow

Texter Mia Fernlund, Elisabet

Lorenz Werner, Kristin Mörck,

Thorsten Sandberg, Anna

Strömberg, Vicki Wenander,

Johan Wickström

Foto Ewa Björdell, Nina Bro-

berg, Åke E:son Lindman,

Mikael Hagström, Hidemark

& Stintzing Arkitekter, Robert

Henriksson, Jeanette

Hägglund, Morgan Karls-

son, Stefan Larsson, Bert

Leandersson, André de

Loisted, Jeppe Gustafsson,

Dick Norberg

Illustration Veronica Ballart

Lilja, Carina Lindkvist,

Poeform poetry in form

Repro Turbin

Tryckeri Norra Skåne Offset

www.sfv.se

issn 1104-845x

Omslaget Plåttak på en av

SFV:s fastigheter

Foto: Dick Norberg

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

Kontakta oss

Kundservice www.kulturvarden.prenservice.se eller 0770-457 152

Redaktionen kulturvarden@sfv.se eller 010-478 70 00

Postadress Kulturvärden, Box 2263, 10316 Stockholm

FOTO DICK NORBERG

6

**ÅLDRAS
MED BEHAG**
*Plåt- och smideskonst
genom tiderna*

FOTO NINA BROBERG

14

**LEJONPARTEN
ÅTERSTÄLLD**
*Dramatisk dekor
i originalskick*

FOTO SVF

20

**PLATS FÖR
MÅNGA SINNEN**
*På strövtåg i Botaniska
trädgården i Lund*

FOTO TORSTEN GRIEGER/SHUTTERSTOCK

28

**NOGA UTVALT FÖR
KRÄSNA RESENÄRER**
Europas världsarv i unikt samarbete

HANTVERK 5
*Konstjobb i kungens
trapphall*

ANEKDOTEN 18
*Godsägaren som satte
avtryck i Indien*

UTSIKTEN 32
*Marstrands natur fär
stensäkert skydd*

PORTRÄTTET 34
*Gunilla Bernspång
vårdar kulturarvet*

UTLAND 39
*Nytt kansli
i Mexiko city*

FOTO SFV

Gubbarna har badat

12 000 FIGURER i åtta olika varianter och arton olika färger. Konstnären Do-Ho Suhs unika verk Screen på Världskulturmuseet i Göteborg har fått en ordentlig putsning. Samtliga gubbar har plockats ner och tvättats. De gubbar som behövde har också fått sin limning förstärkt. Samtidigt förstärktes konstväggen, så att gubbarnas vistelse ska vara mer stabil framöver.

FOTO MORGAN KARLSSON

FOTO SFV

UBÅTSHALLEN VANN ARKITEKTURPRIS

KARLSKRONA kommun gav sitt Arkitekturpris 2017 till arkitekt Björn Malmström och byggherren Statens fastighetsverk för Ubåtshallen vid Marinmuseum i Karlskrona. I motiveringen stod bland annat: "Projektet är ett värdefullt föredöme som visar att modern, högklassig arkitektur skapar intressanta årsringar i en historisk världsarvmiljö."

SOLCELLER TILL RIYADH

PÅ SVERIGES ambassad i Riyadh, Saudiarabien, finns sedan i vintras en ny solcellsanläggning. Statens fastighetsverk räknar med att anläggningen ska kunna producera 145 000 kWh per år, vilket motsvarar ungefär 80 procent av ambassadens elanvändning.

Även på ambassaden i Lusaka, Zambia, förbereds för solceller.

FOTO ROBERT HENRIKSSON

STATENS SKOGSBRUK SKA VARA EN FÖREBILD

DET STATLIGA skogsbruket ska vara en förebild för andra skogsbrukare i landet. Därför har Fortifikationsverket och Statens fastighetsverk fått i uppdrag av regeringen att utveckla arbetet med grön infrastruktur och hyggesfritt skogsbruk.

– Ett hyggesfritt skogsbruk har stora fördelar för djur och växter och för friluftslivet. Om skogen sköts genom plockhuggning och liknande metoder kan arters naturliga livsmiljöer bevaras, säger miljöminister Karolina Skog.

FOTO SFV

STENBOCKSKA PALATSET RENOVERAT

STENBOCKSKA palatset på Riddarholmen i Stockholm har renoverats för att skapa en bättre arbetsmiljö för Patent- och marknadsöverdomstolen. Byggnaden har fått nya installationer för el, klimat och ventilation. En viktig del av upprustningen är ett förbättrat brandskydd, något som lösts genom nya trappor och utrymningsvägar mot Gamla riksarkivet.

Arbete på hög nivå

KRISTIN FYRAND lägger sista handen vid målningen i övre trapphuset på Drottningholms slott. Färgskikten håller på att lossna och nu gäller det att fixera flagorna med hjälp av speciallim. Målningarna är gjorda av den svenske konstnären Johan Sylvius under 1680-talet och brukar beskrivas som utförda i al fresco-teknik, det vill säga kalkmålningar på fuktig puts. Som en del i jobbet ska konservatorerna nu ta reda på om det stämmer.

– Det känns fantastiskt att få konservera och undersöka de här väggarna, säger Ewa Björdell på Stockholms målerikonservering.

Upprinnelsen till restaureringen var att Statens fastighetsverk skulle byta armaturer i taket och installera LED-belysning. Men när ställningarna väl var på plats kunde man ju samtidigt passa på att åtgärda målningarna. I slutet av mars kommer hovet och slottets besökare att kunna avnjuta resultatet.

JOHAN WICKSTRÖM

*Även korroderat järn kan
bära på en särpräglad
skönhet. Denna roströda
blomma är en del av ett
balkongräcke.*

SMIDDA PLÅTAR

Länge var de tydliga statusmarkörer. Idag är de självklara och vackra inslag i byggnadsbilden. Plåt- och smidesdetaljerna i våra byggnader har en egen historia som berättar om arkitektoniska och estetiska ideal genom tiderna.

TEXT Vicki Wenander FOTO Dick Norberg

»Plåt och smide har långt in i vår egen tid varit dyrbara material.«

Det blåvitrandiga vaktttältet med guldgula tofsar visar vägen till Kina slott på Drottningholm. Carl Fredrik Adelcrantz byggnad från 1781 är en färgkaramell som haft olika funktioner under åren. Därtill är den ett av de finaste exemplen på bearbetad och dekorerad plåt som finns i Sverige.

Att använda plåt i exteriören känns kanske inte så exklusivt med våra mått mätt, men plåt och smide har långt in i vår egen tid varit dyrbara material. Att lägga plåt på sitt tak och att smycka fasader och trädgård med smide var under 1700- och 1800-talen en kostsam statusmarkör även för de mest välbeställda. Det signalerade att man var stadd vid kassa. Att använda sig av plåt var ett sätt att säkerställa att huset skulle få ett långt liv och att brandsäkerheten förbättrades.

Ju närmare vår egen tid vi kommer, desto vanligare blir plåt och metall som byggnadsmaterial. Under 1800-talets andra hälft utvecklades nya metoder att framställa järn, vilket tillsammans med valsning av plåt gjorde produktionen billigare. Idag är det för många en självklarhet att klä in klimatutsatta byggnadsdelar med plåt, men för drygt hundra år sedan var järn och andra metaller ännu så dyrbara att de enbart användes på ytor som var svåra att komma åt att underhålla eller där man ville markera byggnadens status genom dekorativa detaljer.

DET ÄR LÄTT att ignorera och underskatta taken på våra hus, men de utgör en betydelsefull del av den arkitektoniska gestaltningen. Många gånger har behovet att tillgodose praktiska krav kombinerats med önskan om att smycka och dekorera, till exempel genom en vattenutkastare i form av drakhuvuden av driven och pressad plåt eller ett konstfullt smitt beslag. Ibland har tak och balkonger kompletterats med smides- och plåtdetaljer som enbart har en dekorativ funktion, till exempel i form av smidda tornspiror och konstfullt utformade kröndekorationer av klippt plåt. Särskilt vanliga är dessa dekorationer i stenstadsbebyggelsen från tiden runt förra sekelskiftet.

Den här typen av detaljer har nästan alltid en utformning som berättar om samtidens arkitektoniska och estetiska ideal. Därför blir de också relativt fort omoderna och särskilt utsatta för risken att tas bort i samband med modernisering eller när de är i behov av underhåll. →

Skivtäckta plåttak är idag en självklar del av vårt kulturarv, men det är inte alltid vi tänker på det nere på gatan.

Kostnaden för en brännförgylld låskista av brons var säkert enorm på 1740-talet, men det var en bra investering. Ytbehandlingen har hittills aldrig behövts förnyas.

*Kan en plåtfasad bli mer
enastående än så här? Den
förtennade bleckplåten,
som formats och målats för
att efterlikna ett turkiskt
vakttält, har stått på givakt
vid Kina slott i snart 240 år.*

Ett enkelfalsat plåttak känns igen på de tunna ståndfalserna och på att plåtklamrarna runt dessa falsar är synliga.

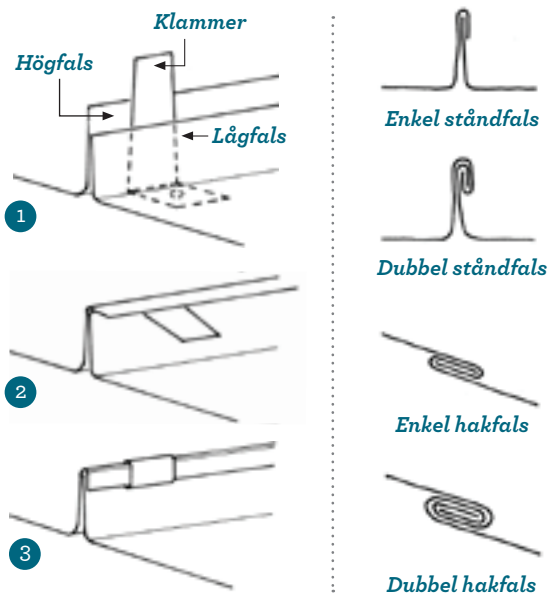
SKILLNADEN MELLAN METALL, PLÅT OCH SMIDE

METALL är den övergripande benämningen på grundämnen och legeringar med metalliska egenskaper, som till exempel hög ledningsförmåga för elektricitet och värme samt stor formbarhet.

PLÅT beskriver formen på ett material, i allmänhet metall, som har en stor yta i förhållande till sin tjocklek.

SMIDE beskriver resultatet av den bearbetningsprocess som leder till att det uppstår plastisk deformation av metall, det vill säga att strukturen av atomer och molekyler flyttas om så att metallen kan formas på olika sätt.

FALSNING

Under lång tid sammanfogades plåt genom enkelfalsning, men när functionalismen introducerade de flacka takfallen på 1930-talet tvingades man att dubbelfalsa plåten för att motverka inträngning av stillastående vatten. Falsade plåttak måste alltid fästas mot underlaget med klamrar. Orsaken till att man ibland behöver lägga om till synes helt funktionsdugliga plåttak är att klammerspikarna, som håller fast plåten mot underlaget, släppt eller rostat av.

Som i alla bygghantverk har det varit utföraren, i det här fallet plåtslagaren respektive smeden, som förverkligat byggherrens och arkitektens visioner. Med kunskap om materialens möjligheter och begränsningar, och med ett stort mått av problemlösningsförmåga, har den enskilde hantverkaren format materialet. I plåtslagarens fall har det inneburit att de avgörande detaljbesluten ofta tagits först uppe på taket där många faktorer påverkat: takfallens lutning, takkupornas form och skorstenarnas placering.

Förr i tiden anpassades plåten till underlaget på ett mer följsamt sätt än vad som är brukligt idag. Plåttäckningen fick ett mjukare utseende än vi är vana vid och det var också vanligt att plåten drevs till konstfulla former genom att den sträcktes eller krymptes till önskat resultat. Att driva plåt för hand är en konst som i sina mest avancerade former motsvarar skulptörens arbete.

Både plåtslagaren och smeden arbetade fram till slutet av 1800-talet med enbart handverktyg. De flesta av dessa verktyg har förändrats relativt lite genom åren. Medan plåtslagaren använde plåtsaxar, plåtslagarhammare, träklubbor, plåttänger och

knoster, bestod smedens verktyg i första hand av städ, hammare, slägga, klyvmejsel och tänger. Mot 1800-talets slut introducerades maskiner i plåtslageri hantverket och vid 1900-talets början blev maskinhammaren ett vanligt inslag i smedjorna. Därefter har maskiner för så kallat kallsmide tillkommit, där järnet kan bearbetas utan att först värmas upp.

DE FÖRSTA PLÅTFÖRBANDEN bestod av överlappande slätplåtar som spikades samman med synlig spik. Än idag finns ett fåtal exempel av denna typ av plåttäckning bevarad på mycket gamla portar och på enstaka byggnadsdelar, som till exempel takkupor. Vanligast är de på kyrkobyggnader.

Under de senaste 200 åren har sammanfalsning av mindre plåtar till större ytor varit den allt igenom dominerade sammanfogningstekniken, även om utförandet delvis har förändrats över åren. Kopparplåt har alltid lagts med dubbel ståndfals, det vill säga att den övre plåten viks två gånger vid sammanfogningen, medan järnplåt har lagts med enkel ståndfals fram till ett par decennier in på 1900-talet. De enkla ståndfalsarna känns igen genom att plåtklamrarna är synliga i falsen, men idag finns inte många tak med enkelfalsad plåt kvar.

Plåtslagaren och smeden är beroende av sina handverktyg. Här är några olika exempel på vad som krävs för att göra ett fullödigt hantverk.

»Att måla plåt- och smidesdetaljer har varit ett sätt att förstärka det arkitektoniska uttrycket.«

var egentligen först mot slutet av 1800-talet som svart blev den huvudsakliga smideskulören. Innan dess målades smidesdetaljer, räcken och grindar i den kulör, som passade bäst för den avsedda arkitektoniska gestaltningen. Framför allt grönt var en vanlig smideskulör.

KULÖREN PÅ ENSKILDA plåt- och smidesdetaljer har även berott på om man velat lyfta fram eller tona ner dem i förhållande till omgivande ytor och material. Hängrännor, stuprör och ständrännor av järnplåt har nästan alltid målats in i bakomvarande kulör, eftersom det är byggnadsdetaljer som man inte velat lyfta fram rent arkitektoniskt. Det finns undantag från den regeln, som dekorativt utformade ankar slutar och konstnärligt utformade plåtdetaljer, som vattenutkastare i form av drakhuvuden och figurklippta plåtutsmäckningar. Sådana plåtdetaljer har man istället velat accentuera, varför de målats i en avvikande kulör i förhållande till omgivande ytor. Ett utmärkt exempel på detta återfinns på Kina slots vakttäkt, där de guldockergula tofsarna är en av alla detaljer som ger byggnaden dess sär- egna och unika karaktär *

Att det här nitade smidesräcket är grönmålat beror på att man velat ge sken av att det är tillverkat av exklusiv ärgad brons istället för av mer alldagligt smidesjärn.

Att måla plåt och smidesdetaljer har inte enbart använts som ett korrosions- och ytskydd, det har också varit ett sätt att förändra eller förstärka ett arkitektoniskt uttryck. Färgsättningen av plåttak, plåt- och smidesdetaljer har därför varierat genom åren.

Plåttak har framför allt målats svarta, röda, gröna och grå. Ofta har kulören styrts av att man velat efterlikna andra takläggningmaterial än just stålplåt. Grönmålade tak var tänkta att efterlikna ärgad koppar och ljusgrå tak tänkta att efterlikna zink, medan den röda kulören knutit an till röda tegeltak. Att måla plåttak röda tycks ha varit relativt vanligt ända fram till våra egna dagar. Grönmålade plåttak var också vanliga förr i tiden, då ärgad koppar var ett eftertraktat arkitektoniskt gestaltungsselement.

Idag är vi vana vid att smide allt som oftast målas svart, men så har det inte alltid varit. Det

Den här nytillverkade draken av förtennad bleckplåt är gulmålad för att efterlikna förgyllning.

VARSAM RENOVERING AV DETALJERNA

STATENS FASTIGHETSVERK förvaltar ett stort antal plåttak, smidesgrindar och byggnadsdetaljer av plåt och smide, där det kulturhistoriska värdet är synnerligen högt.

– Att vårda och underhålla dessa byggnadsdetaljer så att deras karaktär bibehålls är en viktig del av vårt uppdrag. Här ingår även färgsättning som en viktig del, säger kulturarvsexpert Anders Zander, SFV.

– Det är viktigt att tänka till innan man målar allt som är plåt och smide svart. Traditionellt har ofta hustaken målats röda eller gröna för att höja deras status då man försökte efterlikna tegel och ärgad koppar. Man måste även tänka på vad som är tekniska detaljer som egentligen inte ska synas och vad som tillhör arkitekturen och som ska framhävas.

*Läs mer i SFV:s skrift **Byggnadsplåt och -smide** som finns att ladda ner på www.sfv.se/platosmide*

Riddarholmskyrkans taklandskap är ett exempel på den mångfald av variationer som plåt och smide kan ge upphov till, utföranden som Statens fastighetsverk har till uppgift att förvalta.

De spaljëformade stuckaturerna med stiliserade rosor har fått tillbaka sin ursprungsfärg. Den lilla fyrkanten ovan visar de olika färgskikt som funnits sedan lokalen invigdes 1908.

Konstscen i **LEJONETS KULA**

*Färgerna flagnade och bleknade successivt bort.
Men nu har Lejonkulan på Dramaten äntligen fått
tillbaka en del av sina ursprungliga färger.*

TEXT Johan Wickström FOTO Nina Broberg

Figurererna i Olle Hjortzbergs målningar har blickat ner mot de flesta mänskliga känsleregister: vrede, kärlek och hat. Sedan Dramaten gjorde om Lejonkulan till teater-scen 1986 har ett otal pjäser passerat revy i den lilla lokalen, där runt 60 åskådare får plats.

Den intima miljön skapar närhet och intensitet.

Men den täta teatermiljön och det intensiva repetitionsarbetet sliter också på inredningen. Målningarna flagnar, träpanelen repas och väggfärgerna bleknar så sakteliga bort.

Under 2015 blev läget akut. Därför genomförde Statens fastighetsverk en åtgärdsplan för att restaurera interiörerna i Lejonkulan.

– I många av målningarna flagnade färgen och det fanns även små områden där färgen fallit

Lampställningarna i taket ställde hantverkarna på svåra prov. Men nu är Lejonkulans väggar restaurerade. Och lokalen – som vid Dramatens start var restaurang – är redo för nya pjäser.

bort. Nu har vi konsoliderat flagorna med hjälp av fukt och lim och dessutom retuscherat de områden där färgen försvunnit, säger Kristin Fyrand, konservator på Stockholms målerikonservering.

EN ANNAN DEL AV restaureringen handlade om att återställa de spaljeformade stuckaturena med stiliserade rosor som inramar det inre rummet. Under 80-talet målades dessa över och försvann i princip. Nu har de återställts och målats i den ljusgröna originalfärgen, vilket skapar en stilig kontrastverkan i rummet.

– Vi har gjort noggranna färgprover som vi tagit med till ateljén och undersökt i mikroskop. Den gröna färgen

»Vi har gjort noggranna färgprover som vi undersökt i mikroskop.«

stämmer bättre överens med originalfärgen än den som var här tidigare, säger Kristin Fyrand.

En liten fyrkant på väggen ger besked: här har konservatorerna sparat en yta för att man ska kunna studera alla färgskikt som funnits sedan byggnaden invigdes 1908.

Att restaurera en teaterscen ställer högre krav än i andra byggnader. Här pågår antingen repetitioner eller spel

praktiskt taget året runt, utom en månad på sommaren. Därför fick restaureringen genomföras under maj 2016 och sedan slutföras i juni 2017.

– Det var en utmaning att synka denna renovering med Dramatens övriga verksamhet. Vi fick inte heller skruva ner lampställningarna så våra hantverkare har fått jobba under mycket speciella förhållanden, säger Johan Wisth, förvaltare på sfv.

Den stora oljemålningen av Olle Hjortzberg var i relativt bra skick och krävde endast lättare rengöring.

Före restaureringarna syntes stuckaturerna bara vagt. Marie Richardson repeterar inför pjäsen "Bråttom, bråttom", som spelades våren 2017.

FOTO SÖREN VILKS/DRAMATEN

I Dramatens begynnelse var Lejonkulan en restaurang med vidsträckt utsikt över staden och vattnet. Men efter ett par decennier gjordes lokalerna om till kontor åt Dramaten, innan den slutligen byggdes om till scenlokal.

ETT RUM MED allahanda möjligheter, helt klart. Och på Dramaten funderar man på olika scenarier för Lejonkulan, när Dramaten stängs för ett halvårslångt stambyte 2019.

– Då får vi se hur vi kommer göra med Lejonkulan. Men i dagsläget fortsätter vi att använda den som scenlokal. Vi är jättenöjda med resultatet av restaureringen. Statens fastighetsverk har gjort ett fantastiskt jobb, säger Henrik Ljungberg, fastighetschef på Dramaten. *

LEJONKULAN

NAMNET Lejonkulan kommer från Sveriges första teaterbyggnad som låg bredvid slottet Tre Kronor i Stockholm. Den byggnaden användes som teater mellan 1667 och 1689. Men innan dess gjorde huset skäl för sitt namn. Under knappt 15 år hade byggnaden inrymt ett lejon, som tagits som krigsbyte när svenskarna plundrade Prag 1648. Lejonet blev en stor sevärdhet för stadens invånare.

Sedan 1986 har Lejonkulan varit scenlokal. Namnet kommer från Sveriges första teaterbyggnad.

Den danske ämbetsmannen Ove Giedde gjorde en lysande karriär under 1600-talet och lyckades till och med skapa en dansk besittning i Indien. Men hemmet låg i Skåne, där han omformade den gamla medeltidsborgen Tomarp till ett renässanslott.

TEXT *Thorsten Sandberg* ILLUSTRATION *Veronica Ballart Lilja*

Anekdoten: Indienfararen från Tomarp

ÅRET VAR 1594. Dagen var lördagen den 17 december och platsen Tomarps medeltida borg nordost om Helsingborg. Innanför de bastanta stenmurarna ljöd skriket från ett nyfött gossebarn.

Mamman var Dorte Ulfeldt och gossen hennes fjärde barn i äktenskapet med Brostrup Giedde, godsägare och så småningom kunglig befälningssman på Gotland.

Den nyfödde fick namnet Ove, han skulle leva i 66 år och gjorde en strålände civil och militär karriär i kungariket Danmark. Under hela tiden var Tomarp ett centrum i hans privata liv.

Eftersom Ove Gieddes äldre bröder Knud och Poul redan

var döda då fadern avled 1614, var det Ove som fick ärva Tomarp. Han stod som ägare fram till 1660 då godset med renässanslottet han skapat av den medeltida borgen blev en bricka i en stor bytesaffär. Som ersättning för Bornholm överlämnade kung Fredrik III ett flertal privata gods till svenska staten, som sedan dess äger Tomarp. Den statliga bytesaffären betydde att släkten Giedde efter närmare två sekler som innehavare tvingades bort från Tomarp och Ove Giedde blev också den siste danske ägaren av godset.

Men detta hade femtonårige Ove naturligtvis ingen aning om då han 1609 vinkade av Tomarp, tog sig över Öresund och halva Själland och klev över tröskeln till skolan i Sorø. Sedan

det berömda klostret avvecklats bedrevs här en exklusiv utbildning för ynglingar från adeln och borgerskapet.

Efter tre år i Sorø fortsatte Ove Giedde sin utbildning vid olika universitet på kontinenten följt av krigstjänst i Tyskland och Holland. 1616 trampade han åter dansk jord.

OVE GIEDDE ANSTÄLLEDES som sekreterare i det kungliga kansliet, och det var här kung Christian IV fick upp ögonen för den begåvade och handlingskraftige unge mannen. Kungen ville öppna en handelsväg mellan Danmark och Indien och stödjepunkter skulle etableras i området. Vem kunde vara bättre lämpad att ta sig an detta uppdrag än Ove Giedde, menade kungen.

Sagt och gjort. Blott 24 år gammal utsågs Ove Giedde till ledare för den första expeditionen i Danska Ostindiska Kompaniets regi och chef för en sex fartyg stark eskader som lättade ankar senhösten 1618. Fartygen hade ingen lätt resa och först våren 1620 anlände man till Ceylon, dagens Sri Lanka.

NÄSTA ANHALT VAR Trankebar på det indiska fastlandet. I samverkan med en holländsk köpman lyckades Ove Giedde i november 1620 sluta ett avtal med den lokale härskaren. Avtalet omfattade allt från handelsprivilegier till rätten att bygga ett fort, kallat Dansborg. Trankebar var en dansk besittning ända fram till 1845, då engelsmännen köpte området.

Ove Giedde återkom till Danmark 1622 och gifte sig med Dorte Urne. Efter det steg hans stjärna på såväl den civila

som militära himlen, bland annat som direktör för det danska Bergverket och som riksamiral och riksråd.

En del av uppdragen innebar att Ove Giedde under långa tider befann sig långt från Tomarp, där flera av hans och Dorte Urnes barn föddes. Tomarp var ett projekt i sig för godsägaren, som i tidens anda genomförde stora arkitektoniska förändringar.

Under Christian IV:s regeringstid utvecklades en byggnadsstil som inspirerats av holländsk renässansarkitektur. Monarken själv var mycket engagerad och flera danska kungliga slott omgestaltades i denna riktning, mest känt är Kronborg.

KUNGENS BEFALLNINGSMAN

Ove Giedde hängde på trenden. Ur den medeltida borgen Tomarp växte ett renässansslott upp. Ett runt trapp torn kröntes med en

renässansspira, ytterligare ett torn pryddes med en liknande anordning och en del av slottets gavlar pyntades med ornament.

Av denna härlighet syns idag ingenting. Tomarp förföll efter hand men 1770 satsade ägaren staten på en upprustning av hela anläggningen. Tomarps nuvarande utseende är resultatet av denna restaurering.

Dagens utseende för tankarna till den medeltida borgen Tomarp, så som den manifesterade sig då Ove Giedde såg dagens ljus den där decemberdagen för länge, länge sedan. *

»Blott 24 år gammal utsågs Ove Giedde till ledare för expeditionen till Indien.«

KÄLLOR: "Giedde" (*Danmarks Adels Aarbog*, 1894); Sven T. Kjellberg, "Tomarp" (*Slott och herresäten i Sverige. Skåne 3. Kristianstads län*, 1966); Theodor Topsøe-Jensen, "Ove Giedde" (*Dansk Biografisk Leksikon*, 1980).

A close-up photograph of several magnolia flower buds on a dark brown branch. The buds are in various stages of opening, showing soft pink and white petals. The background is a blurred green, suggesting a garden setting.

Gröna LUND

Botaniska trädgården vid Lunds universitet är en plats både för lärdom och njutning. Ett välskött, statligt byggnadsminne som i allra högsta grad bidrar till att definiera Lund som en student- och lärdomsstad.

TEXT Mia Fernlund och Lena Löfgren Upsäll FOTO SFV/Stefan Larsson

Tidig vår blommar magnolior på bar kvist. I Botaniska trädgården finns många olika varianter, här ser vi en praktmagnolia.

I Botaniska trädgården i Lund är ingen årstid den andra lik i kvarteret för prydnadsväxter. 10 Här finns pioner, riddarsporrar, lupiner, lövkojor och andra moderna ettåriga, tvååriga och fleråriga trädgårdsväxter.

»Det krävs långsiktighet och omsorg i de åtgärder som utförs.«

Det är något speciellt med att strosa runt i en botanisk trädgård. Artrikedomen och ordningen gör att växterna verkligen syns och det finns något vackert att fästa ögonen vid, oavsett årstid. Botaniska trädgården i Lund har både vindlande promenadstigar, höga träd, ängar, stenpartier, dammar, blomsterplanteringar och växthus att utforska.

Här finns växter från många delar av världen och tack vare det sydliga läget i Lund trivs och frodas många exotiska växter som inte är hårdiga längre norrut. Här finns förmodligen Sveriges största exemplar av tulpanträd, ginkgo och poppelmagnolia.

I en botanisk trädgård odlas växterna i första hand för forskning och undervisning. De är också ordnade efter särskilda system såsom familjer, slakten eller världsdelar.

NÄR JACOB GEORG Agardh, professor i botanik, började anlägga den nuvarande botaniska trädgården i Lund på 1860-talet, placerade han växterna efter sitt eget system i stället för att använda Linnés sexualsystem.

Professor Agardh gav de inre delarna av trädgården en formell, striktare barockinfluerad form som i de yttre delarna övergår i en mjukare engelsk romantisk stil med slingrande gångar, ängar och träd. Detta för att de yttre delarna skulle skydda den inre med mer ömtåliga växter.

Tack vare sitt höga botaniska och kulturhistoriska värde så är Botaniska trädgården i Lund idag ett statligt byggnadsminne. Statens fastighetsverk har därför tagit fram ett

vårdprogram. Där beskrivs trädgårdens tillkomst och historia, dess växtlighet och skyddsvärda växter och träd samt vad som krävs av underhåll och förnyelse för att bevara trädgårdens ursprungliga karaktär.

FÖR ATT BEVARA, använda och utveckla trädgården krävs en god samverkan mellan trädgårdens ledning och personal och Statens fastighetsverk i Lund.

– Även den botaniska verksamheten har ett högt skyddsvärde, vilket kräver att de som ansvarar för den ges goda förutsättningar att bedriva verksamheten. Det krävs långsiktighet och omsorg i de åtgärder som utförs. För Statens fastighetsverk är det därför viktigt att försöka balansera de krav som ställs på arbetet med de värdefulla kulturmiljöerna med de specifika förutsättningarna i Lunds botaniska trädgård. Det medför utmaningar, säger Lena Löfgren Upsäll, landskaps- och parkspecialist vid Statens fastighetsverk.

Men det här är inte bara en arbetsplats för botaniker och deras studenter – Lunds botaniska trädgård är i allra högsta grad lundensarnas trädgård och park. För en del är det genaste vägen till jobbet och skolan medan andra strosar i timmar, går på guidade visningar med trädgårdens botaniker eller sitter en stund och filosoferar på någon parkbänk eller gräsmatta. En plats för att följa årstidernas växlingar, andas frisk luft och få en stunds själsro.

Allt detta är så lätt att ta för givet, men var så säker, det finns en mening med varenda sten, blomma och träd. Och det ligger stor möda och omtanke av skickliga trädgårdsmästare i den dagliga omsorgen. *

BOTANISKA TRÄDGÅRDEN I LUND

8. Magnolior och tulpanträd

9. Agardhianum

10. Prydnadsväxter

1. Agardhsdammen

Är den största av de tre dammar som anlades i slutet av 1800-talet. De tillkom för att odla vattenväxter samt för att tillgodose dränerings- och bevattningsbehovet.

2. Borgen

Den fantasifullt utformade byggnaden var ursprungligen ett kolhus för växthusets uppvärmning. Nuförtiden är den ett sommarkafé med bord och stolar vid dammen ovanför växthuset.

ILLUSTRATION CARINA LINDKVIST, NATURCENTRUM

7. Växthuset

Nio avdelningar med olika klimat får cirka 2 000 växter från hela världen att trivas. Här finns allt från 150-åriga kottepalmer, kakao- och bananträd, orkidéer, olivträd, citrus och papyrus till köttätande växter.

6. Poppelmagnolia

Exemplaret här är troligen det största i Sverige men blomningen är inte speciellt märkvärdig. Däremot är frukten speciell och ser ut som en röd kotte.

5. Näsduksträd

Kallas också spökträd. Det blommar i maj-juni och de vita högbladen ser ut som näsdukar eller små spöken. Trädet växer naturligt i Kina och kom till Europa med återvändande missionärer.

3. Systematiska kvarteret

Kvarteret är indelat efter växternas släktskap. Idag baseras analyser av släktskap på växternas DNA-sammansättning. Förr var det främst egenskaper hos blommor och frukter man tittade på.

4. Nyttoväxtkvarteret

Här får skolbarn och andra en chans att lära sig hur nya och gammaldags köksväxter, sädesslag, färg och spånadsväxter ser ut.

TRÄDGÅRD MED 1600-TALSANOR

Botaniska trädgården i Lund är en av Sveriges tre statliga botaniska trädgårdar. Den låg först där Lundagård och Universitetsplatsen ligger idag. Den började anläggas 1690 men fick sin form på 1740-talet av överintendent Carl Hårleman. Universitetets tillbyggnader började inkräkta alltmer på trädgårdens utrymme och 1862 flyttades den till sin nuvarande plats och utformades av professor J G Agardh.

RAKA GÅNGAR OCH SLINGRIGA

Trädgårdens yttre delar är en romantisk engelsk park med höga träd och buskar som skyddar den inre delen av trädgården. Längs vägen vid gamla Biologiska institutionen växer det fina näsduksträdet. Här finns också vårblommor, valnötsträd och mycket annat. Efter vårblomningen klipps vegetationen med gräsklippare för att hålla undan envisa ogräs som även rycks för hand.

MED RÖTTER I UPPLYSNINGEN

EN KLASSISK botanisk trädgård är knuten till ett universitet och har sitt ursprung från upplysningstiden under 1600-talet. Lunds och Uppsalas botaniska trädgårdar är samtida med en lång rad botaniska trädgårdar vid Europas viktigaste lärosäten såsom Royal Botanic Gardens i Kew i England och Jardin des Plantes i Paris.

Tulpanfrossa och skir vårgörnska utanför växthuset. De jordiga rabatterna ligger redo för sina dahliaknölar.

Även djuren trivs i botaniska.

NÄSTÄPPAN Vid prydnadsväxtkvarteret ligger "Nästäppan" – en plantering med kryddväxter. På lagom höjd så att även synskadade besökare och de som har svårt att böja sig ska kunna känna, dofta och njuta av växterna.

ÄNGARNAS ARTRIKEDOM HAR FÖRSÄMRATS

I **UTKANTEN AV TRÄDGÅRDEN** finns ett stort inslag av ängs- och lundvegetation. Det tillför, förutom botaniska värden, skönhet och variation till annars ganska ensartade områden. De senaste 30 åren har artrikedomen försämrats i ängarna. Det finns därför en skötselplan som bland annat anger för vilka ytor man strävar efter att behålla artsammansättningen från 1800-talet och som därför ska slåttas.

*Här odlas ett urval av dahlior med
ursprung från före 1940 som samlats
in genom POM, Programmet för odlad
mångfald. Var och en med sin egen
historia om hur knölnarna delats och
getts bort inom familjer och till grannar.
Färgskalan är oftast gul-röd även om
det finns undantag.*

FÄRGPRAKT Ett fint inslag på hösten är det färgstarka kinesträdet, som då även bär på iögonfallande, uppblåsta frukter. Trädet kommer ursprungligen från Asien, men tillhör samma familj som hästkastanjen.

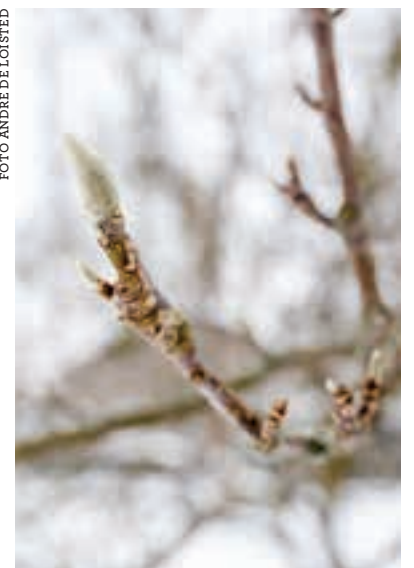
NATIONELLT PROGRAM FÖR ODLAD MÅNGFALD

Programmet för odlad mångfald, POM, är Sveriges nationella insats för att långsiktigt bevara och nyttja våra kulturväxter och deras vilda släktingar. POM startade 2000 och ingår i "Ett rikt odlingslandskap", ett av riksdagens beslutade miljö kvalitetsmål.

Dahliafrossa

FOTO ANDRÉ DE LOISET

KRISPIGT En kall skånsk vinter syns trädstrukturer och vackra prydnadsgräs på ett helt annat sätt än sommartid, och på dammarna ligger isen.

Läs mer om *Botaniska trädgården i Lund* på www.botan.lu.se

Texten bygger till stor del på fakta ur "Vårdprogram för Lunds universitets botaniska trädgård 2007" som har tagits fram av Statens fastighetsverk i samråd med Botaniska trädgården i Lund och utarbetats av Landskapsgruppen AB.

FÖNSTER MOT VÄRLDEN

Europas världsarv ska locka fler turister från Kina och USA. Nu har EU, Unesco och National Geographic startat en webbplats med fyra tematiska resrutter. Från Sverige ingår Drottningholms slott och Världsarvet Falun.

TEXT *Elisabet Lorenz Werner* FOTO *Åke E:son Lindman, Richard Lindor*

Europas mer än 350 världsarv är en bra bas för att bygga kulturhistoriskt intressanta resrutter genom Europa. Den alltjämt växande kinesiska och nordamerikanska resemarknaden behöver förnyas med ny inspiration och nya rutter. Mellan 2010 och 2020 kommer antalet kinesiska turister till Europa att fyrdubblas. Under kulturårsväret och Kina-EU-året 2018 presenteras därför en ny webb framtagen av National Geographic i samarbete

med Unesco och EU. Den nya webben för World Heritage Journeys ska ta kinesiska och nordamerikanska turister ut i Europa via vägar och platser som berättar mer än bara det allra mest kända. Det ska också leda till ett mer hållbart resande för resenärerna men också till mer hållbara besöksmål.

– Idén kom ursprungligen från EU-parlamentet, som framför allt ville lyfta de lite mer okända världsarven. För oss på Unesco var det ett enkelt beslut att satsa på detta projekt då ett av våra mål just är att öka kännedomen om världsarven och de enastående värden som de representerar. Det här

*Drottningholms slottsområde
blev Sveriges första världsarv
1991. Området med slott, teater,
Kina slott och slottsparken är
det bäst bevarade exemplet på
ett kungligt slott uppfört på
1700-talet i Sverige. Förebilden
fanns i Paris med Versailles.*

»För den som söker inspiration på nya sätt att resa genom Europa finns här en guldgruva.«

initiativet ger oss också möjlighet att nå nya målgrupper, säger Peter Debrine, som ansvarar för projektet på Unesco.

I ruten Royal Europe ingår Drottningholms slott tillsammans med andra kända platser som Versailles, Kew Gardens, Sintra i Portugal och Caserta i Italien för att bara nämna några. Här erbjuds en resa som spänner över kungliga familjer, filosofer och konstnärer, matkultur och botanik, skådespel och kärlek. Allt presenterat med mobilvänliga webblösningar på kinesiska, franska och engelska. Här finns material som kan ge en mer mångfacetterad bild av Europa, något utöver den obligatoriska selfien med Eiffeltornet eller London Eye.

FYRA UTVALDA RESRUTTER

Projektet World Heritage Journeys är uppdelat i fyra teman: Ancient Europe, Royal Europe, Romantic Europe och Underground Europe. Totalt har 34 europeiska världsarv valts ut i de skraddarsydda reserutterna.

Samtliga resmål finns samlade på den nya webbplatsen: visiteuworldheritage.com

Romantic Europe. Fokus i arbetet med att ta fram alla reserutter är unika kulturupplevelser som ska präglas av autenticitet, innovation och hållbarhet. När Unesco, National Geographic och EU tillsammans tagit fram koncept och arbetsätt har mycket handlat om att hitta röda trådar mellan platserna och uppmana till ett aktivt samarbete mellan de idag 34 medverkande platserna.

– Jag är oerhört fascinerad av de här storslagna och vackra platserna. Och det är slående hur de här platserna har korsbefruktat varandra som ett viktigt led i Europas mångfacetterade historia och kultur, säger Frank Biasi, som arbetar med digital utveckling på National Geographic.

För besöksmälen är det också ett tillfälle att själva få vara med och presentera hur de vill att platsen ska upptäckas. Drottningholms slott har inget att vinna på de busslaster av turister som släpps av vid 5-tiden på morgonen, tar några bilder, använder toaletterna och åker igen. Att få de resenärerna mer intresserade av att ta del av interiörerna i Kina slott eller vilja gå upp och titta på hovsnickaren Nils Petter Stenströms sidensköp innehållande silkesprover i "tusen färger" skulle vara till fördel för alla.

– Att tillsammans utveckla metoder och verktyg för hållbart resande är oerhört angeläget för oss. Många turister reser tematiskt och vi är övertygade om att världsarvsturismen är en bra kanal både för det tematiska och hållbarhetstänket, säger Helena Chreisti, enhetschef Marknad och Pedagogik, Kungliga Hovstaterna.

ATT ARBETA I detta internationella nätverk är något som även Statens fastighetsverk uppskattar:

– Som förvaltare av världsarvet Drottningholm och parken är det naturligt att vi tar del av arbetet och andras erfarenheter, samtidigt som vi kan bidra med kunskap och våra erfarenheter, säger Lena Flodin, samordnare för världsarvsfrågor på sfv.

De nya kulturarvsresorna presenteras enligt fyra teman: Royal Europe, Underground Europe, Ancient Europe och

ETT AV DE utvalda objekten – i kategorin Underground Europe – är Falu Gruva. Christina Staberg på Falu kommun är samordnare för världsarvet Falun och har arbetat i projektet.

– Falu Gruva är det primära målet, sedan kan vi docka på olika besöksmål och olika aktiviteter. Tällberg har fina boenden, det blir bra att utgå ifrån. Carl Larssons Sundborn, Zornmuseet och Zorngården har engelsktalande guider, säger hon.

Gruvan är dessutom öppen året om, det gäller bara att matcha den med årstidsbundna aktiviteter.

– Våra fyra tydliga årstider blir plötsligt något vi kan dra nytta av. När vintern blir en årstid som kan locka så kan vi till exempel lyfta julmarknaden på gruvområdet eller våra närbelägna slalombackar.

Man behöver inte komma från Kina för att uppskatta reserutterna på den nya webben. För den som söker inspiration på nya sätt att resa genom Europa finns här en guldgruva. Vad sägs om en resa Underground Europe – med så skilda kungliga saltgruvor i Polen och de stora champagnehusens källare i Frankrike, utöver ovannämnda Falu Gruva? Eller Ancient Europe via den gamla staden Nesebär i Bulgarien, akvedukten Pont du Gard, i södra Frankrike eller Vår fru-kyrkan i Trier, Tyskland. Glöm den gamla vanliga ruten London–Paris–Amsterdam. Vidga vyerna och res via kameliablommornas väg genom de europeiska hoven, eller längs fornminnen i östra Europa. Det är lärorikt och mer hållbart och inspirerande – även för den som bara stannar kvar framför datorn och reser i sinnet. *

ANRIKA GRUVGÅNGAR

I FALU GRUVA bröts det malm troligen redan på vikingatiden. Den äldsta skriftliga handlingen om gruvan är från 1288. Här i gruvan bröts totalt 30 miljoner ton malm fram till att driften upphörde 1992. I december 2001 utsåg Unesco Falu Gruva tillsammans med delar av staden Falun och bergsmansbygden till ett av världens världsarv.

UTSIKTEN: MARSTRAND

Skyddade hav och hållar

INBJUDANDE KLIPPOR, mystiska grottor, lummig bokskog och en damm med röda näckrosor. Marstrandsön bjuder på en bred palett av både natur- och kulturupplevelser.

Sedan oktober är Marstrand, inklusive Koön och omgivande hav och småöar, naturreservat. Det betyder att området – en av Västkustens mest välbesökta platser – blir än mer skyddat i framtiden.

– Det har varit på gång länge. Här finns omistliga värden och en stor variation i naturen – från karg granit till prunkande parklandskap,

säger Thomas Andreasson, förvaltare på Statens fastighetsverk (sfv).

Sfv ansvarar för större delen av naturområdena på Marstrandsön liksom Carlstens fästning, som fungerat både som fängelse och fyrtorn under historiens lopp. En viktig del för sfv har varit att göra naturstigarna mer lättillgängliga så att fler besökare kan njuta av den märkvärdiga västkustön. Där för övrigt kungligheterna med Oscar II i spetsen var frekventa besökare vid förra sekel-skiftet för att koppla av och förlusta sig.

JOHAN WICKSTRÖM

VARSAMT VÄRV

Nyfiken och lösningsorienterad. Det bör en teknisk förvaltare på Statens fastighetsverk vara. Vi följde Gunilla Bernspång i spåren på hennes arbetsplats, Karlsborgs fästning.

TEXT *Kristin Mörck* FOTO *Jeppe Gustafsson*

Bakom de blå dörrarna till Karlsborgs fästnings teater har målaren Thomas Andersson precis avslutat förmiddagsfikat. Han klättrar upp på byggställningen för att göra den första strykningen av teaterns taklister. Den tekniska förvaltaren Gunilla Bernspång hukar sig under ställningarna och klättrar upp på det tillfälliga golv av tjocka byggskivor som satts upp under salens innertak. Här har hon varit flera gånger under den senaste tiden för att diskutera färgval och material och för att se hur arbetet fortskrider.

– Målarna har skrapat fram originalfärgerna och dem ska vi nu återskapa, säger hon och pekar på ett litet parti som bryter av mot allt det vita.

– När taket är klart kommer det att bli mörkt med lister i

röd och gråblå nyans. Den breda bården i svart och guld med mönster inspirerat av fästningens entrévalv kommer att finnas kvar som ett tidsdokument trots att den bara är trettio år gammal. Att bevara senare tillägg kan även det vara ett sätt att respektera husets historia.

GUNILLA BERNSPÅNG OCH hennes kollegor ansvarar för ett område som sträcker sig från Mariestad i väster till Valdemarsvik i öster, Jönköping i söder och Karlstad i norr. Ungefär en gång i veckan besöker hon någon av fastigheterna ute i regionen, men det absolut största beståndet finns i Karlsborgs fästning. Det är också härifrån förvaltarna utgår.

Fästningen började byggas 1819 som en följd av att Sverige förlorat kriget om Finland 1809 och därför hade behov av nya metoder för att skydda sig. Tanken var att Karlsborg

*Den historiska miljön på Karlsborg
bjuder på inspiration, menar Gunilla
Bernspång. Här passerar hon genom
Garnisonskyrkans entrédel.*

Gunilla Bernspång diskuterar färgnyanser med målaren Thomas Andersson.

Glasscafé vid Fästningstorget.

Garnisonskyrkan används ofta som samlingslokal för Försvarsmakten.

skulle bli reservhuvudstad i händelse av krig och därför uppfördes många olika typer av byggnader innanför murarna, allt från kyrka till affärslokaler och sjukhus. Sammanlagt finns det runt 150 hus på området och samtliga förvaltas av SFV.

– När fästningen började byggas var det den viktigaste nybyggnationen i landet, en stor del av rikets resurser gick hit under 1800-talet. Kanske sägs det inte med helt blida ögon av stockholmarna, säger Gunilla Bernspång.

FRÅN HENNES KONTORSRUM på andra våningen i det gamla bankhuset kan man se ut över Fästningstorget med sina små butiker och caféer. Här finns också den stora kantine som serverar soldaterna på områdets regemente K3. I rummet finns bokhyllor med pärmar för de många projekten och på väggarna sitter ritningar och bilder på några av fastigheterna. I fönstret står en keramikskål med några rostiga handsmidda spikar som hon samlat ihop vid olika projekt.

– Jag gillar att samla på gamla saker och här på fästningsområdet hittar vi en hel del, till exempel vid grävningsarbeten, säger hon och visar oss en hylla där SFV:s personal placerat en del av hittegodset. Här finns en trasig men vackert blå handblåst flaska, delar från den gamla järnvägen och ett ornamentat beslag som troligtvis varit en dekoration på ett gångjärn. På väggarna intill sitter inramade bitar av originaltapeter från ett av befälshusen.

Den här morgonen har Gunilla Bernspång redan hunnit med ett upphandlingsmöte om en nära förestående stenrestaurering och ett besök i en fastighet för att diskutera en golvbehandling. Eftermiddagen kommer att läggas på ett samrådsmöte med Karlsborgs kommun.

I ARBETET SOM teknisk förvaltare driver Gunilla ett flertal underhållsprojekt samtidigt. Just nu pågår till exempel renovering av klaffbron över vallgraven vid Vadstena slott och en totalrestaurering av Karlsborgs fästnings soldathem, en stor träbyggnad från tidigt 1900-tal som SFV nyligen köpt av Karlsborgs soldathemsförening.

Att Gunilla Bernspång hamnade på den plats hon är idag är ingen slump. Redan som barn var hon intresserad av olika byggprojekt. Hon minns hur hon stod i trädgården vid barndomshemmet i Hjo och noggrant studerade byggnationen på andra sidan gatan. På gymnasiet valde hon att studera till byggnadsingenjör och började sedan arbeta som konsult och bygglidare. Intresset för gamla byggnadstraditioner väcktes tidigt i karriären.

– På 90-talet fanns, till skillnad från idag, väldigt lite kunskap och intresse för byggnadsvård. Jag tror att många av mina kollegor tyckte att det var lite märkligt när jag hela tiden pratade om ekologiskt byggande och varsamma metoder, säger hon med ett skratt.

När teatern i Karlsborg är färdigrenoverad kommer den att ha nya stolar i gammal stil samt nya ytskikt. Målet har varit att ta fram den känsla som var i lokalen på 1920-talet.

Sedan 2010 har hon arbetat på Statens fastighetsverk, först som förvaltare och sedan som områdeschef. Men chefsrollen passade inte Gunilla så sedan ett par år är hon tillbaka som teknisk förvaltare.

– Jag kände att jag kom för långt ifrån det jag brinner för. Istället gick nästan all tid till administration och personalfrågor. Jag längtade tillbaka till byggnaderna.

Vad är då tjustringen med detta arbete?

– Att anpassa fastigheterna till dagens moderna krav samtidigt som de höga kulturvärdena respekteras. Veldig få av byggnaderna bevaras som museum – tanken är att de ska användas och med det kommer också krav både vad gäller till exempel brandskydd och tillgänglighet, men även krav från hyresgäster. När man arbetar med statliga byggnadsminnen kan varje anpassning kräva en hel del problemlösning, berättar hon.

Hon tar de nyrenoverade hyreslägenheterna i västra befäls- huset som exempel. Fastigheten är modern och har fibernät, men alla installationer har noggrant dolts och ursprungsdetaljer som till exempel lister, dörrar och dörrkarmar har bevarats.

BÄSTA MED JOBBET:

”Mångfalden, att ingen dag är den andra lik och att alla projekt är olika.”

FRITIDEN:

”För fem år sedan köpte jag en 1920-talsvilla med alla originaldetaljer bevarade. Det är en skön känsla att göra hantverket själv – att ta fram arbetskläderna och stå där och skrapa.”

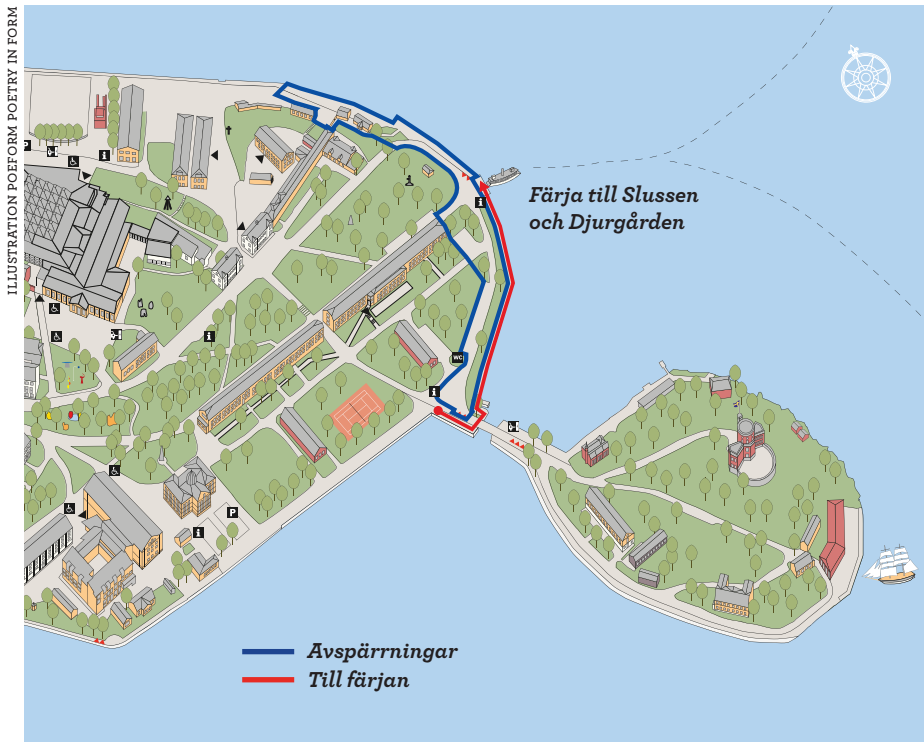
AVKOPPLING:

”När jag vill koppla av spelar jag trombon med mitt storband. Jag har spelat i snart 25 år.”

Vi letar oss fram till den pampiga Garnisonskyrkan. Utanför passerar en soldat som med raska steg fortsätter i riktning mot torget. Kyrkan byggdes på 1850-talet och kyrkosalen var tänkt att kunna fungera som en tillfällig plenisal för riksdagen, men används idag främst som samlingslokal. Stenfasaden är i dåligt skick och kommer att restaureras under 2018. Gunilla pekar på några partier som är skadade. Många stenpartier, främst längre upp på fasaden, kommer att bytas ut. Stenen som användes vid byggnationen kom från Borghamn på andra sidan Vättern, men den kommer att ersättas av en liknade sten från Kinnekulle.

GUNILLA BERNSPÅNG KÄNNER på kalkstensens yta med fingrarna och berättar att jobbet som förvaltare innebär så mycket mer än bara förvaltning. Hon lär sig nya saker hela tiden – om byggnadernas historia och om material och byggnadstraditioner. Det är ett ständigt sökande efter information.

– Kan ni se räfflorna i stenen? När kyrkan byggdes behövdes stora mängder sten. Stenarbetarna i Borghamn uppfann en hyvelmaskin just för hinna få fram tillräckliga mängder och det här är den första byggnaden som har denna maskinellt bearbetade kalksten. Visst är det fascinerande? *

Fortsatt renovering av Skeppsholmens kajer

MÅNGA BESÖKARE har noterat att kajerna på Skeppsholmen renoveras. Nu ligger etapp två av renoveringen i startgroparna. Nästa del av östra kajen och även färjeläget för Djurgårdsfärjan ska byggas om.

– Vi ber om ursäkt för att det blir lite bökigt för besökare, men på sikt blir det finare än förut, säger Bo Monell, projektledare på SFV.

MÄRKLIGA FYND PÅ HUSEBY

TRÄSTÄNGER som virats med tvinnad halm är inget modernt isoleringsmaterial. Men i mitten av 1700-talet var det populärt att använda. Vid renovering av Gula villan vid Huseby bruk hittade man kapade hässjestöror i väggar och bjälklag.

– Det verkar ha varit ett sätt att skapa isolering och putsunderlag i bjälklaget, och att minska åtgången av träpanel, berättar arkitekt Mats Fredriksson.

FOTO MIKAEL HAGSTRÖM

FOTO HIDEEMARK & STINTZING ARKITEKTER

NATURVÅRD VID TUNA

I VÅR KOMMER fåren från Tuna kungsgård att beta bland de gamla ekarna i hagen vid Ekängen, norr om Linköping. Under vintern har Statens fastighetsverk och Linköpings kommun gallrat i hagen och försett den med ett nytt staket. Projektet har skett inom ramen för ett så kallat Lona-projekt (lokal naturvårdssatsning).

NYTT KANSLI I MEXIKO CITY

FÖR ATT SKAPA en effektivare lösning för Utrikesdepartementets (UD) kansli och närvaro i Mexico City har SFV undersökt olika alternativ. Nu är det beslutat att det befintliga ambassadkansliet säljs och att ett nytt byggs på samma fastighet som Sveriges ambassads residens är beläget på. Den nya byggnaden väntas stå klar våren 2019.

FOTO SFV

GRÖNA TÄCKEN PÅ MINNESVÅRDEN

PÅ DJURGÅRDEN i Stockholm fortskrider arbetet med minnesvården för flodvågskatastrofen 2004. Under vinterns ruskväder har platsen fått ett täcke av gräsfrön.

Invigningen av minnesvården sker i juni. Men alla som är nyfikna på hur arbetet fortskrider kan kika in på SFV:s webbplats för att få liveuppdateringar.

Om kungsgårdar och målkonflikter

Några kilometer från Kungälv centrum låg en av Nordens viktigaste städer under tidig medeltid, Kungahälla.

Staden, som låg på norsk mark, blev en bricka i spelet mellan de nordiska länderna innan den successivt minskade i betydelse och slutligen brändes ned av svenskarna i början av 1600-talet. Kung Kristian IV beordrade då att en ny stad skulle byggas. Den staden kom att bli Kungälv.

I forna Kungahälla ligger nu kungsgården Kastellegården, med anor från 1600-talet. Här drivs ett omfattande ekologiskt jordbruk på marker som sett ungefär likadana ut sedan 1700-talet. Kastellegården är ett av de statliga områden som nu pekats ut som en möjlig plats att bygga bostäder på. Inom en avgränsad del av Kastellegården vill Kungälv kommun bygga 900 bostäder. Bakgrunden är att det råder bostadsunderskott i kommunen, liksom i landet i stort. Fram till 2025 måste 600 000 bostäder byggas i Sverige, enligt Boverket.

NU UNDERSÖKS ALLA alternativ, inte minst på de statliga markerna, där Statens fastighetsverk (SFV) är en av myndigheterna som har stora markinnehav. En statlig utredning (SOU 2017:71) går nu igenom alla förslag från kommuner som gör anspråk på statlig mark. För SFV har åtta potentiella områden pekats ut, varav fem kungsgårdar, däribland Kastellegården.

På Statens fastighetsverk har vi stor förstäelse för grundfrågan: Sveriges kommuner behöver bygga fler bostäder för att klara stora samhällsutmaningar. SFV medverkar självklart i detta arbete på orter där vi har mark som är lämplig för detta.

FOTO JEANETTE HÄGGJUND

»Våra fastigheter hänger ihop som helheter.«

I Uppsala, Kiruna, Vaxholm och Kristianstad avstår vi från mark för olika angelägna samhällsbyggnadsprojekt. Samtidigt går det inte att bortse från de oundvikliga målkonflikter som uppstår mellan olika nationella mål. Vår utgångspunkt är att SFV:s fastigheter hänger ihop som helheter. Därtill utgör kungsgårdarna som SFV förvaltar idag endast en liten del av de viktigaste bestånden som finns kvar efter att Domänverket bolagiserades 1993. Det gör att dessa marker är extra värdefulla.

DET HANDLAR INTE bara om att värna de kulturhistoriska värdena. Här finns stora miljö- och naturvärden som står på spel. Vår bedömning är snarare att gårdarna i många fall behöver utöka sin verksamhet. De personer som arrenderar kungsgårdarna behöver mer yta – inte mindre – för att gårdarnas verksamheter ska bli bärkraftiga. Det är viktigt att arrendatorerna har heltidssysselsättning. Annars kanske de till exempel slutar att ha betesdjur, vilket blir en kostnad för staten som

då måste se till att området betas för att klara den känsliga biologiska mångfalden som finns i beteslandskapen.

På Kastellegården och dess omgivande mark ser man kanske inte så mycket av den medeltida historien längre. Men stadslämningarna som ligger dolda under jord har ett stort vetenskapligt värde och på kullen finns rester av ett kloster som en gång låg här i utkanten av det forna Kungahälla. Även dagens byggnader och struktur säger oss mycket om hur bebyggelsen utvecklats sedan 1700-talet. Såväl Kastellegården som övriga bevarade kungsgårdar innehåller nycklar till historien som vi bör vara varsamma om.

DANIEL BIAZZI, enbetschef, SFV Fastighetsrätt

POSTTIDNING B

RETURADRESS Kulturvärden c/o Titeldata, Box 15010, 167 15 Bromma

Prenumerera på Kulturvärden eller ändra din prenumerationsadress:

www.kulturvarlden.prenservice.se eller ring 0770-457 152.

Mot en expeditions- och portoavgift på 180 kronor

får du fyra nummer av Kulturvärden.

 STATENS
FASTIGHETSVERK

Helgo 2018

Helgopriset är Statens fastighetsverks arkitekturpris.

Priset är instiftat till minne av arkitekten Helgo Zettervall för bästa restaurering, komplettering, ombyggnad eller tillbyggnad av ett äldre byggnadsverk. Vinnaren av prissumman 150 000 kr tillkännages vid Helgoseminariet i november.

Anmäl förslag på www.sfv.se senast den 15 juni 2018.

STATENS FASTIGHETSVERK